

Juryrapport Amy van Markenprijs 2020

In 2020 kende de Stichting Leonora Christina voor de achtste keer de Amy van Marken-vertaalprijs toe, de prijs voor een voortreffelijke, recent verschenen literaire vertaling of een kwalitatief uitmuntend vertaaloeuvre, uit een van de Scandinavische talen in het Nederlands.

Aan de jury van de Amy van Markenprijs 2020 werden twaalf vertalingen uit drie Scandinavische talen (Deens, Noors en Zweeds) voorgelegd. De jury heeft zich uitgebreid verdiept in de door Stichting Leonora Christina voorgedragen werken, waarbij delen van de Nederlandse vertalingen vergeleken werden met de bijbehorende bronteksten. Elk vanuit ons eigen gezichtspunt droegen we als juryleden voor- en tegenargumenten aan bij de titels. We keken daarbij naar de kwaliteit van de vertaling, afgezet tegen de moeilijkheidsgraad en de literaire kwaliteiten van het origineel, waarbij uiteenlopende zaken als de omgang met culturele verwijzingen, de poëtische toon en de creativiteit van de vertaling, de gelaagdheid van de tekst en de verschillende stijlregisters die de auteur hanteert, de revue passeerden. Uiteindelijk bleek het niet bijzonder moeilijk om tot overeenstemming te komen en hebben we de Amy van Marken-vertaalprijs van 2020 toegekend aan Clementine Luijten voor haar vertaling van Kjell Westö's roman *Den svavelgula himlen – De zwavelgele hemel*, in 2018 verschenen bij Uitgeverij De Geus.

De Zweedstalige Finse schrijver Kjell Westö (1961) debuteerde in 1986 als dichter, maar stapte al snel over op het schrijven van korte verhalen en uiteindelijk op romans. Westö is geboren en getogen in Helsinki, en deze stad vormt ook de setting van veel van zijn verhalen en romans, zoals zijn vierdelige Helsinki-suite. Hoewel Westö de Helsinki-suite als voltooid beschouwde en niet van plan was nog vergelijkbare epische romans aan de cyclus toe te voegen, past *Den svavelgula himlen* zo goed als naadloos in de reeks. Het op de achtergrond

aanwezige historische tijdsbeeld, de aandacht voor sociale-klassenverschillen en de melancholieke ondertoon zullen de lezer van de eerdere werken uit deze romancyclus maar al te bekend voorkomen. *De zwavelgele hemel* eindigt in 2016 en wijst vooruit naar een onzekere toekomst. Desgevraagd zei Westö zijn nieuwste roman als ‘een soort samenvatting’ te beschouwen, waarmee hij tegelijkertijd definitief een punt zet achter de lange, meanderende romans waarin hij terugblikt op bijna honderd jaar Finse geschiedenis.

Een Zweedse recensent beschreef de combinatie van Westö’s vertelkunst en zijn belangstelling voor Finse geschiedenis in *De zwavelgele hemel* treffend: ‘Het kan rechttoe rechtaan worden geformuleerd. In hetzelfde jaar [2017] waarin Finland zijn 100-jarige lustrum als zelfstandige natie viert, komt ‘de beste roman van de herfst uit Finland’ (*Dagens Nyheter*). De roman werd alom door zowel recensenten als lezers geprezen om zijn epische vertelkunst: ‘500 pagina’s episch vertelplezier’. Het is zeker ook een prestatie dat Westö het tempo van het verhaal hoog weet te houden, een verhaal dat ook nog eens een flink aantal personages kent. Maar op geen enkel moment verveelt de auteur zijn lezer, integendeel. Westö opent met een Hitchcock-achtige scene en creëert daarmee direct spanning. Vanaf dit moment is *De zwavelgele hemel* eigenlijk een pageturner, waarbij de Nederlandstalige lezer kan profiteren van het feit dat Clementine Luijten dit epische verhaal een net zo boeiende vorm heeft gegeven als het Zweedse origineel.

Clementine Luijtens vertaling is een enorme prestatie, want *De zwavelgele hemel* is meer dan gewoon een verhaal, het is een verhaal dat niet alleen echo’s van Westö’s eerdere boeken bevat, maar de roman verwijst ook naar zichzelf in die zin dat het boek soms zichzelf van commentaar voorziet. Clementine Luijten weet echter precies hoe ze alle ballen in de lucht moet houden, en we zullen hier een aantal voorbeelden van haar vertaalkunst geven:

Om te beginnen voorziet de vertaalster hier en daar begrippen, landschappen en gebruiken van enige toelichting, waardoor het boek ook voor lezers zonder kennis van Finland en de Finse en Fins-Zweedse cultuur begrijpelijk wordt. Zo voegt ze bij de beschrijving van de woonomgeving van de verteller, de woorden ‘de baai’ toe voor Västervik – waarbij ‘vik’ baai betekent – en ‘de eilandjes’ voor Ormkobbar – waarbij ‘kobbar’ een bepaald type kleine eilanden zijn – woorden die het de Nederlandse lezer makkelijker maken om zich een beeld van het landschap te vormen.

Omdat de roman het leven van de verteller en diens vrienden beschrijft vanaf hun kindertijd tot royaal in de volwassenheid, veranderen gaandeweg ook het wereldbeeld, de uitdrukkingswijzen en het taalgebruik van de personages.

Clementine Luijten speelt hier voortreffelijk op in door ook in de vertaling de vroegwijze en bij tijd en wijle pedante taal van Alex en Stella, en de wat meer naïeve taal van de jonge verteller weer te geven in passend taalgebruik, dat niet alleen bij hun leeftijd, maar ook bij het tijdsbeeld van de jaren 1970 en 1980 past. Bijvoorbeeld de passage over de eerste keer dat de verteller, op tien- of elfjarige leeftijd, in opstand komt tegen Alex:

Je slaat in mijn huis niet zo’n toon aan, zei Alex waarschuwend. [...]

Dat maak ik goddomme zelf wel uit! brieste ik. Mensen als jij zijn ziek in hun hoofd, jullie moeten alles bezitten, zelfs dingen die je niet bezitten kan.

Ben je nou helemaal van de pot gerukt om zoiets te zeggen! schreeuwde Alex.

Blijkbaar, want dat deed ik net toch? reageerde ik uitdagend.

Ja, en nu wil ik dat je het terugneemt.

Nooit van m’n leven.

Neem het terug! Bied je verontschuldiging aan!

OM DE DOOIE DOOD NIET! Ik eet nog liever stront dan dat ik jou mijn

verontschuldigen aanbied! (pagina 53)

Hier en daar wordt ook een geslaagde vertaling van een zin in Zweeds dialect in een Nederlands dialect ingevoegd, zonder dat dit gekunsteld overkomt.

Bijvoorbeeld als de volwassen verteller terugdenkt aan zijn grootmoeder, aan ‘alle tafegelbeden en kerkdiensten en vermaningen – *as je maar niet denkt da je wat bint, jong*’ (pagina 233). Of wanneer de verteller het appartement van zijn niet lang daarvoor overleden moeder bezoekt en zichzelf verwijt dat hij niet genoeg aandacht aan haar heeft besteed. ‘Ik had me niet geïnteresseerd voor haar jeugd aan de westkust tussen mensen die woorden als *benne* en *klunzelaar* en *bekant* gebruikten’ (pagina 379). Bij dergelijke omzettingen naar een dialect in de doeltaal, wordt een beroep gedaan op de eigen dialectkennis van de vertaalster, maar moet de vertaling niettemin voor het grote publiek leesbaar blijven.

En naarmate het verhaal vordert en we in het tweede decennium van de 21^e eeuw komen, veranderen ook – en uiteraard – het taalgebruik en de dagelijkse omgeving. Ook deze omschakeling weet de vertaalster moeiteloos te volgen. Zoals wanneer de verteller bij zijn dementerende vader – een groot fan van George Harrison – op bezoek gaat:

Ik had mijn smartphone bij me, maar in die tijd kon je George Harrison nog niet op Spotify afspelen, George’ rechthebbenden hadden dat geweigerd. Toen ik op een zaterdag naar vader zou gaan, kocht ik een goedkope cd-speler – ‘nou, dat is even geleden dat ik zo ’n ding voor het laatst heb verkocht’, zei de bloedjonge verkoper en hij glimlachte superieur naar me (pagina 427).

Dat *De zwavelgele hemel* je als lezer blijft boeien is de verdienste van de vertaalster, Clementine Luijten, die op congeniale wijze het intrigerende verhaal

van Kjell Westö heeft weten om te zetten in een zeer leesbare en meeslepende Nederlandse versie. Als vertaalster heeft Clementine Luijten bewezen dat ze over een breed scala van taalregisters beschikt, waardoor ze de roman van Kjell Westö heeft weten om te zetten in een vloeiende, toegankelijke en pakkende tekst, waarbij ze er ook in geslaagd is het hoge verteltempo van het origineel weer te geven in haar soepele en elegante vertaling. Het is daarom met veel genoegen dat de jury Clementine Luijten voordraagt voor de Amy van Marken-vertaalprijs van 2020.

De jury,

Erica Weeda (voorzitter)

Hester Eymers

Anders Bay